

Херберт Појкерт

О ПРИХВАТАЊУ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА У НЕМАЧКОЈ

Анализе рецепција, прихватања, могу да се концентришу принципијелно на две димензије: пре свега постоје *објективне* претпоставке на обема странама релевантним за рецепцију, наиме на страни феномена, који треба да се реципира, и на страни на којој се реципира. Условљене су у сваком случају конкретним друштвеним, историјски детерминисаним ситуацијама и, наравно, такође објективно дохватљивим успесима дотичних особа, њиховим делима и деловањем, и то на њиховој властитој територији као и ван ње, дакле у међународном оквиру. Али томе се придружује низ даљих чинилаца, који могу потпомагати или спутавати унапред објективно дате потенције: често су одређени емоционално, тиме такође *субјективно* и личном ангажованошћу, пријатељствима, „хобијима” предрасудама и др. У заједничком деловању таквих објективних и субјективних саставних делова остварују се процеси и феномени рецепције, који допуштају необично широко поље рада и окарактерисани су – према околностима – позитивно или/и негативно. Другим, једноставнијим речима: не преузима се обавезно увек оно што је објективно вредно као што – с друге стране – реципира се такође и „објективно” мање релевантно.

Вук Стефановић Караџић је, без сумње, један од класичних примера изразито позитивне немачке рецепције. Уз то, она произилази из праве узајамности, тако да је утемељенија него многи други рецепциони феномени.

Рођен 1787. год., Вук Стефановић Караџић у XIX веку непосредно ради, конципује своје револуционишуће дело, спроводи своје замисли у упорним борбама, пуним невоља, те и после своје смрти нагони на позитивно или негативно изјашњавање о њему и његовом делу. У овом – у пространим пределима Европе – веку према свету одсудно отвореном и тиме принципијелно особито вољном за рецепцију могу се, посебно и с обзиром на Вука Стефановића Караџића и његово место у немачко-

српскохрватском склопу односа, разликовати две главне фазе, од којих је у првој у предњем плану права продуктивна узајамност, док, што се тиче друге, пре се може говорити о рецепцији у уобичајеном ужем смислу. Граница међу њима се прилично тачно поклапа са половином столећа. У немачкојезичким земљама она је обележена оштром историјском цензуром неуспеле грађанско-демократске револуције 1848/49 год., а на српској страни Вуковим првим већим делимичним успесима, који се манифестују – изаберимо само неколико национално-језичких а тиме и национално-политички релевантних чињеница – претежно у познатим, вуковским језиком написаним публикацијама из 1847. године,¹ другим издањем његовог „Српско-немачко-латинског речника” из 1852. год. као и бечким споразумом са Хрватима о заједничком књижевном језику 1850. год.

Прва половина XIX пружала је – као што је познато – у немачкојезичким областима особито повољне услове за немачко-српскохрватску узајамност као и за Вукову рецепцију. Ту спадају пре свега различити грађански револуциони покушаји и револуције са њиховим предиграма, пропратним и последичним појавама, особито француска револуција 1789/94. год., револуције 1830/31. и 1848/49. год., затим ослободилачки покрети посебно Грка, Пољака и Срба и не напослетку „аустријских Словена”, у Немачкој такође свесно подржавани противнаполеонским ослободилачким ратовима, који су знатно унапређивали, често страшно, учешће у *ненемачким* ослободилачким покретима и борбама. Ово је укључивало исто тако интерес за конституисање грађанских нација са њиховом растућом и продубљујућом националном свешћу као и за изградњу националних језика. Особито је романтика, иако у себи сасвим противуречна, пружала свим набројаним појавама плодно тло тиме што се оријентисала пре свега на испољавање „народности” нарочито и туђе, а највише у народном песништву. И напослетку је деловао низ значајних личности, које су, такође у погледу на отвореност према другим народима, поставиле мерила и од којих нека буду истакнути само најрелевантнији за дату тематику, наиме Гете, Јакоб Грим и Ранке, у којима се репрезентирају песнички ингениум, научна страст и прогресивна ангажованост.

Друга половина XIX века, напротив, показује у многOME промене-но лице. Обележено је пре свега уводно и начелно револуцијом 1848/49. год., чији је неуспех разбио толико налета, тако да „оштар јесењи ветар

---

¹ То су пре свега Његошев „Горски вијенац”, Радичевићеве „Песме I”, Вуков превод Новог завјета и Даничићев „Рат за српски језик и правопис.”

реакције фијуче преко стрништа наших нада”, као што је болно рекао јужнонемачки демократ Johannes Scherr.² Тиме су такође знатно пригушене немачка испољавања интереса за напредне еманципационе покрете народа и шири се извесна резигнација.³ Ово важи такође за рецепциону спремност према српскохрватском народном песништву у Немачкој, готово будући да је ослободилачка борба Срба повела успеху, проузроковала многе промене на боље особито у „српским” пределима и много шта почело је да иде релативно мирнијим, „нормалнијим” током. Вукова стремљења могу да се у другој половини XIX века коначно пробију, српскохрватски језик у Вуковој концепцији постоји сада све у свему слободно и обавезно је кодификован, такође оштро оспоравани Вуков правопис напokon је званично дозвољен у Србији. Српскохрватско народно песништво, које је очарало међународни научни свет и необично широку читалачку публику, које је објављивао у узбудљивим свескама у Лајпцигу и Бечу а превођено је у изводима на немачки језик, није више неочекивани новитет, и суд о њему већ давно је био утврђен и формулисан од признатих ауторитета. И за њега важи оно, што пише Е. Хекселшнајдер о Талфијном познатом делу „Übersichtliches Handbuch der Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze über Volkspoesie” (Прегледни приручник словенских језика и књижевности. Уз нацрт о народној поезији) (Лајпциг 1852), о овој „првој великој монографији о словенском народном песништву”, која је обухватила сва битна сазнања немачке рецепције од 1848. год., „али је била уједно и врхунац и завршетак”: „Одјек на ову збирку није веома снажан, занимање за руско народно песништво постаје у већој мери ствар стручњака, који се обраћају – са своје стране – исто тако само стручњацима.”⁴ Најзад, недостају у

² J. Scherr, Bildersaal der Weltliteratur. Stuttgart 1848, стр. IV.

³ „Für die deutsche Rezeption russischer Volksdichtung bedeuten die revolutionären Ereignisse von 1848/49 und die daran anschliessende Periode der Konterrevolution und des zeitweiligen Zurückgehens der revolutionären und demokratischen Kräfte einen deutlichen Einschnitt. In diesen Jahren war die erste grobe Periode der Aufnahme russischer Volksdichtung in Deutschland beendet. Die romantische Begeisterung für die nationale Vergangenheit war verflogen. Auf der Tagesordnung stand die Auseinandersetzung mit den Folgen der gescheiterten Revolution. Die russische Volksdichtung fand nach ihrer Blütezeit vor der bürgerlichen Revolution keine so breite Resonanz mehr wie vordem ... Die Volksdichtung wird aus dem Bewusstsein breiter Kreise herausgedrängt und muss sich auf den engen akademischen Bereich beschränken.” E. Hexelschneider, Die russische Volksdichtung in Deutschland bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Berlin 1967, стр. 161 сл.

⁴ Ibid., стр. 162.

другој половини века у земљама немачког језика и тако утицајне и пре свега тако ангажоване личности ранга Гетеа и особито Јакоба Грима, који је, истина, умро тек 1863. год., дакле само мало месеци пре Вука, али чија је ангажованост за Вука и за Србе била, што је типично, потиснута услед других дужности већ пре педесетих година XIX века, пошто је претходно испунила своју историјску функцију доследношћу вредном дивљења.

Резимирајући може се утврдити да су се на немачко-језичкој територији у првој половини XIX века створиле и широко реализовале готово све претпоставке за немачко-српскохрватску узајамност и за плодну српскохрватску рецепцију и да се оне сад, у „реакционарнијој” другој половини нису више могле омести или чак брисати. У овој другој половини столећа и далеко преко ње, свакако, делују затим не само револуционарна опомена и обавеза од 1848/49. год., него особито дело и идеје Карла Маркса и Фридриха Енгелса, код јужних Словена између осталог такође преко Светозара Марковића.

Сигурно се може пратити и анализирати прихватање Вука у Немачкој за време друге половине XIX века, дакле у једној на обема странама квалитетно потпуно новој фази, на више равни. За то се нуде преводи српскохрватских народних умотворина из Вукових збирки као год и чланци о Вуку и његовим заслугама у немачко-језичким часописима као и обраде у релативно бројним немачким „историјама светске књижевности”, којима се могу препознати не напослетку, као што мислим, такође занимљиви и храбри немачки покушаји оцењивања ове истакнуте личности и њеног дела из немачког светско-књижевног виђења у свој својој обавезности времену и ограничениости, условљеној дотичним претпоставкама. Следећи за тежњама своје епохе, аутори се труде да савладају свој задатак, иако им често нису познати оригинали и користе се искључиво и неретко некритички секундарном литературом прилично шароликог квалитета.⁵

Оно што уопште досада једва да је било испитивано, колико ја знам, то су велики немачки, такозвани, „конверзациони лексикони”, који су били необично омиљени најмање од првих деценија XIX века. Настали из енциклопедија времена и духа просвећености, развијали су се као „опште реалне енциклопедије за образоване сталеже”, „енциклопедије”, „универзални лексикони”, „енциклопедијски речници (свих) наука, уметности и заната”, односно „приручници”, „општег знања”, као „лексикони за

---

⁵ Покушао сам да покажем да може бити успешна таква анализа на примеру Гундулићева „Османа”; upor. H. Peukert, Ivan Gundulićs „Osman” in Deutschland. Berlin 1969.

конверзацију”, који су настојали не само да уједно скупе све што је вредно знања у своме времену и о њему, иако „у простом капуту скромног, верног, љубазног учитеља, за све оне који настоје да прибаве себи или својима темељита и корисна знања брзо, поуздано и уз најмањи губитак времена и трошкова”, као што је то програмски формулисао Мајер 1839. год., у предговору првом издању.⁶ Сем тога, лексикон треба да буде „способан”, „да одлучно врши утицај на образовање свога времена и да брзо достигне ширење, јединствено у историји, књижарства”.⁷ Извршавали су као што је речено, на пример, о Брокхаузу, „неоспорив утицај... одувек у смислу просвећености и популаризације науке, у слободном, истински либералном и хуманом духу, никад у служби било којој партији или доктрини. Због тога је доживео многа оспоравања са стране екстремних партија у цркви и држави, у ранија времена и од цензуре. Али никад се тиме – речено је даље – није дао збунити у својем задатку: да пружи верну слику људског живота и стремљења у светлу садашњости и тиме да суделују у напретку човечанства”.⁸ Мајеров мото гласи: „Интелигенција свих је најјаче благо хуманитета и слободе.”⁹ Лексикони су више од других публикација предодређени да представе пре свега међународно значајне личности прегнантно, компримирано и ваљано и да се при томе усредсреде на суштинске и, у исто време, најкарактеристичније, вероватно историјски трајне и тиме одлучне црте, разуме се по мишљењу аутора појединих чланака и, наравно, издавачке куће, одговорне за општу концепцију лексикона.

Лексиконе не смемо да прецењујемо у њиховом значењу, али исто тако ни на који начин ни да их потцењујемо, пре свега због тога, што могу у неку руку да важе као ступњомери онога што се сматра да је за дато време и, по могућности, преко њега „највредније знања” (Хердер), што је „опште знање” и што је потребно за „конверзацију” у „образованим сталежима” (Брокхауз). Све у свему они означавају прелаз феномена из једне уже, регионалне релевантности у свет шире, интересантније ваљаности, прелаз, о којем се претпоставља да је међутим свршен. Они раде помоћу стварно, наводно или тобоже обезбеђених спознаја, што ипак не значи да поједини чланци у ствари увек задовољавају високе научне захтеве. „Лексиконска зрелост” је, напротив, последица компликованог

⁶ Предговор М 1, стр. XII.

⁷ Н. Е. Brockhaus, Friedrich Arnold Brockhaus, Sein Leben und Wirken. 1. Teil. Leipzig 1872, стр. 382.

⁸ Ibid., 2. Teil. Leipzig 1876, стр. 162 сл.

⁹ Издавачеве завршне речи од 28. 3. 1855. у М 1, Bilder 1. св.

процеса, посебно кад је реч о иностраним личностима и појавама, где треба примењивати мерила квалитета барем у две равни, наиме валенције у домовини као и у иностранству и према њему, дакле извесна ваљаност по узајамности и рецепцији.

Испитивао сам пре свега оба најугледнија немачка „конверзациона лексикона”, наиме „Брокхауза” (1. издање 1809. сл.), који се одликује богатијом традицијом и којим је био основан сасвим нов тип лексикона, енциклопедије;¹⁰ и млађег „Мајера” (1. издање 1839. сл.). Али зато је требало узети у обзир и „Пирера” (1. издање 1822. сл.), који важи као поуздан, иако је успео само до 7. издања, и „Хердера” (1. издање 1853. сл.), па ипак без различитих Брокхаузових и Мајерових споредних издања и других лексикона.¹¹ Пошто је реч о немачком прихватању Вука у другој половини XIX века, долазила су у обзир, строго узевши, 10.–14. издања Брокхауза, 1.–5. издања Мајера, 3.–7. издања Пирера и 1.–2. издања Хердера. Колико су ови обимни, многотомни подухвати одговарали информационим потребама широке публике, види се већ, уосталом, из брзих узастопних и већином у зачудо високом броју примерака штампаних издања појединих лексикона, која су – како се обично на насловној страни наводи – „потпуно прерађена”, „сасвим новообрађена”, „поправљена”, „проширена”, најављујући да ће одговорати дотичним новим информационим квалитетима.

Значајан Србин, Вук Стефановић Караџић, који је побудио међународну и пре свега немачку пажњу више него у једном обзиру и стекао многе симпатије према себи и свом деловању, заступљен је – као што се могло очекивати – у свим наведеним издањима. Поједине варијанте допуштају, ипак, интересантне закључке такође о процесу немачке рецепције. Вук се појављује тек у издањима око средине столећа у сопственој леми,¹² иако је био познат и признат у немачко-језичким земљама већ у првој половини века и налазио најкомпетентније заговорнике

¹⁰ Upor. E. H. Lehmann, *Geschichte des Konversationslexikons*, Leipzig 1934, стр. 41, и његова кратка излагања такође о другим немачким лексиконима.

¹¹ Не узима се у обзир такође сама по себи важна и темељита „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste.., von genannten Schriftstellern bearbeitet und herausgegeben von J. S. Ersch und J. G. Gruber”, у којој има, у 33. свесци 2. серије, чији је редактор August Leskien, необично опширан чланак од А. Павића о Вуку Стефановићу Караџићу (стр. 4–7). Он превазилази већ по својим размерама оквир „нормалног” конверзационог лексикона.

¹² Б 9, 1848; М 1 1852; X 1, 1855. Изузетак је Пирер, који има већ у 1. издању (16. св., 1836), иако кратко, лему о Вуку, у којој, ипак, умеће међу претежно библиографске податке реченицу: „um die serbische Sprache höchst verdienter Mann.”

и добре преводиоце, често био јавно и позитивно оцењиван у чланцима, рецензијама итд. па и сам објавио неке расправе такође на немачком језику. Упркос томе, очевидно, није још био сматран „достојним” односно „зрелим за лексиконе”, и нису га укључили у ризницу немачког „општер образовања”. Али писци лексиконских чланака о Вуку за то су се нашли, после, у несумњиво повољнијем положају, што су могли представити већ успешнога Вука Стефановића Караџића, чије је животно дело међутим историјски једнозначно профилисано.

Анализа лексиконских чланака о Вуку може се ограничити на неколико најважнијих подручја, и то: 1) уводне карактеристике, 2) Вук и српски устанци, 3) његови односи према немачким личностима и Немачкој, 4) Вук и српскохрватско народно песништво, 5) његова језичка реформа.

Уобичајено је и сврсисходно у лексиконима да збијено и упечатљиво, такорећи програмски унапред формулишу уводну информативну целокупну оцену личности и дела. Вук се овде тек од 80-тих година означава као „оснивач данашњег (одн. ново-) српског књижевног језика и књижевности”, и то сагласно у Брокхаузу (13, 1895; 14, 1898), Мајеру (4, 1887; 5, 1895) и Пиреру (7, 1891), док је пре тога био означиван 1876. само као „оснивач новосрпске књижевности” (М 3). 1852. као „један од најзвеснијих српских писаца садашњости” (М 1), 1855. као „најзаслужнији и најзначајнији српски писац садашњости” (Б 10) одн. 1866. „најзначајнији српски писац новијег времена” (Б 11), 1865. као „значајан српски писац” (М 2), 1877. као „врло заслужан српски граматичар, лексикограф и писац” (П 6; у П 7, 1891, комбиновано са „оснивач новосрпске књижевности и књижевности језика”). Без сваког етикетирања, напротив, су П 1-5 и X 1, 2. П 4, 5, 6 додају у веома сажетом тексту леме, ипак, реченицу: „од њега датира нова епоха у историји српске књижевности”. Указивање на међународно задивљујући пионирски рад на подручју народног песништва недостаје у свим издањима, и само једанпут, 1885. год., се наглашава народно-политички подвиг тиме што се, допунски, Вук представља као „препородитељ српске народности” (Б 13).

У Брокхаузу 1855. и 1867. уопште се цени и „активни” историчар и довољно опширно и речито се обрађује његово учешће у устанку,¹³ док се

¹³ „... schloss sich (gleich bei Ausbruch des serbischen Befreiungskrieges) 1804 der nationalen Bewegung an und leistete während der (ganzen Periode) Zeit des Aufstandes unter Kara=Georg seinem Vaterland die wesentlichsten Dienste. Erst Secretär bei dem nicht schriftkundigen Georg Kjurtschia, dann bei Jakob Nenadowitsch, beschäftigte er sich hierauf in der Kanzlei des damaligen serbischen Senates zu Belgrad und wurde, (da er sich das Vertrauen der damaligen serbischen Machthaber erworben

ова чињеница у каснијим издањима само полускривено наговештава.¹⁴ Затим се каже да је Вук у „Милошу Обреновићу (Будим 1828)” писао о догађајима 1813–1817. год., које лексиконски чланак опет ближе не објашњава, и да је, осим тога, слао Ранкеу грађу за његову књигу „Српска револуција” (Берлин 1828); даље да га је Кнез Милош позвао 1827. год. ради израђивања законика, али да се тамо завадио са кнезом и опет вратио у Беч (Б 13, 14). На кнежеву „деспотску нарав”, коју трајно није могао да подноси, указује при томе само Мајер у обема, поред Б 10, најдужим од свих Вукових леми (М 4, 5),¹⁵ као што уопште Мајер, иако почев тек од 1876. (М 3), више води рачуна о историјским чињеницама и пружа све у свему опширније оцене Вука Караџића.¹⁶ Пирер, напротив, ванредно се ограничава и спомиње најпре само секретарску делатност „код разних истакнутих Срба” (П 4, 5, 6, 7) „и затим код сената” (П 6, 7) као и бекство 1813. год. за Аустрију, но све то без даљих објашњења. А, напokon, Хердер спомиње само да је Вук служио „разним главарима” и затим побегао са Црним Ђорђем (Georg Czerny) 1813. за Аустрију (Х 1, 2). Али пада у очи да М 1 и Б 9 само региструју личне податке а уопште се не изјашњавају о Вуковим животним судбинама, док извештавају релативно опширно о његовом делу.

У Немачком лексикону се очекује, наравно, да он узима у обзир одnose према немачко-језичким личностима и територијама. Са њима је био баш Вук тесно повезан, и то пребивалиштем десетинама година у Бечу, личним пријатељствима, поновним путовањима, богатом кореспонденцијом и најважнијим местима штампања својих дела. У свим издањима, осим Хердера, се бележе Гримов немачки „превод” српске граматике, пре-

hatte), teils vom Senate, telis von Kara=Georg selbst mit (machen administrativen und politischen) Aufträgen und Sendungen betraut, (daren er sich stets zur Zufriedenheit seiner Vorgesetzten entledigte). Infolge der Katastrophe von 1813 musste sich K. mit vielen seiner Landsleute auf österreichisches Gebiet flüchten. Er wandte sich nach Wien, wo er seitdem den Wissenschaften lebte.” (Б 10, 11; /.../ = само у Б 10).

¹⁴ У пасуцу: „flüchtete nach dem unglücklichen Ausgang des Aufstandes nach Österreich” (Б 13, 14).

¹⁵ Само следеће издање од 1905. год., дакле већ из XX века, је још нешто дуже.

¹⁶ „Nachdem sich K. an dem serbischen Aufstand gegen die Türken 1804. Beteiligt, begab er sich nach der Unterdrückung desselben nach Karlowitz in Österreich und besuchte die dortige Schule, wo er Lateinisch und Deutsch lernte. Hierauf nahm er an einem neuen Aufstand gegen die Türken als Sekretär des serbischen Führers Nenadowic teil, wurde Geheimsekretär des Senats in Belgrad und mit wichtigen Missionen betraut. Als aber 1813 die Türken wieder das Übergewicht erlangten und der Held Kara Georg nach Österreich fliehen musste, begab sich K. gegen Ende 1813 nach Wien.” (М 3, 4, 5).

вод народних проповедака Вукове кћерке Вилхелмине, о чијој судбини више говори Брокхауз 1866. (11), обично и Герхардови, Талфијини и Каперови преводи српских народних песама.¹⁷ Никаквог запажања нема о тако продуктивним и за процес узајамности примерним пријатељствима са Гримом и Гетеом, изузев једног јединог лапидарног указивања из 1855. и 1866. год. на „њему пријатељски наклоњеног Јакоба Грима” (Б 11), са чијим значајем за Немце се упоређују Вукова за Србе „генијално извршена” дела (Б 10, 11; упор. цитат у намени 19). Међутим, бележе сва издања Брокхауза почев од 1855. (Б 10) и Мајера од 1876. (М 3), али не Пирер и Хердер, заслуге Словенца Копитара, и то од простог „подстрека” до открића „генијалне надарености за схваћање народног карактера и народног језика”.

Разумљиво је, даље, да Вуково успешно записивање, издавање и пропагирање српскохрватске народне књижевности заузимају одговарајући простор, иако се, како је горе било поменуто, ови радови не појављују у кратким уводним карактеристикама. Док збирке остају у Мајеру 2 (1865) и уједно код Пирера и Хердера без атрибута оцене, сматрају се у Брокхаузу и Мајеру паушално као „мајсторске” (Б 10, 11; М 3), или „узорне” (Б 13, 14; М 4, 5). Али овај комплекс, иначе у различитим пропорцијама приказан, најупечатљивије представљају Брокхауз у својем 9. издању (1848) и Мајер у својем са Б 9 у суштини идентичном 1. издању.¹⁸ Такође и у раним Брокхаузовим издањима из 1855. и 1866. год. песме заузимају шири простор.¹⁹ М 3, напротив, управо само спомиње издање „збирке

¹⁷ Само појединачно, и то у Брокхаузу 13 и 14, се не спомиње Герхард, у Пиреру 2 никакав преводилац, а у Пиреру 4 и 5 је реч чак само о Каперу; уопште оскудна Вуковска лема у Хердру 2 се задовољава напоменом да „његова одлична дела (Беч 1814 след.) већином су преведена такође на немачки језик”.

¹⁸ „... Sammlung serbischer Volkslieder, die er dem Munde des Volkes selbst entnommen hatte. Waren sie bisher nur stückweise und in serbischen Büchern und aus der ganz freien Bearbeitung des Andreas Kačić (sic!) (Venedig 1759, Wien 1827) bekannt geworden, so zogen sie jetzt die Aufmerksamkeit von ganz Europa auf sich durch ihre einfache Schönheit und trefflichen Naturschilderungen. Es erschienen zuerst drei Bändchen „Народне српске пјесме” (Leipzig 1823–24); später folgte ein viertes, ohne dass damit die Sammlung geschlossen wäre... Einem allgemeinen Verlangen sämtlicher Slawen zu genügen, veranstaltete W. eine neue Ausgabe in 3 Bdn., Wien 1844–46, worin die Hälfte noch ungedruckter Lieder neu mitgeteilt wird” (М 1).

¹⁹ „Teilweise durch Kopitar angeregt, hat hier W. eine grobartige, das gesamte Volksleben der Serben in allen seinen Richtungen umfassende literarische Tätigkeit entwickelt und durch dieselbe eine neue Epoche in der serb. Literatur begründet. Von Kindheit an mit der Sprache seines Volkes in ihrer ganzen Fülle von Liedern, Sagen, Erzählungen und Sprichwörtern vertraut, stellt sich W. die Aufgabe die Schätze der serb. Volksliteratur auf Reisen durch alle von Serben bewohnten Länder aus dem

песама на српском народном језику” и „Српске народне пјесме”, „мајсторску збирку српских народних песама...”, што се ипак у 4. и следећим издањима веома позитивно коригира.²⁰ Деловање на иностранство се наглашава са пуним правом наравно баш у немачким лексиконима.²¹

Садржај и значај Вукове језичке реформе се тумаче исто тако неравномерно: на пример, набрајају се и оцењују релативно кратко граматика и („изврсни”; Б 10) речник, „који обухвата цело језичко благо које живи кроз уста народа”, чиме је Вук постао „научни творац српске граматике и лексикографије” (Б 10, 11). Ово је преузео вероватно Пирер у већ поменуто општу уводну карактеристику (П 6, 7). Има ипак и покушаја ближих објашњења: Вук је поставио себи задатак да „стварни народни језик уздигне на признати књижевни језик” (12) и „он је одбацио дотле уобичајени српски књижевни језик, ..., и заменио га чистим народним језиком са једноставним, разумљивим правописом” (Б 13), чиме су, чини се, нашли коначну лексиконску формулу. Она се не примењује само у ранијим издањима Брокхауза (9, 10, 11) и Мајера (1, 2, 3) ни у свим издањима Пирера и Хердера, а иначе варира једино у, ипак делимично важним, детаљима при објашњењу предвуковскога књижевног језика.²² Опет Пирер и Хердер – слично Б 10, 11 – о томе ништа не пишу. Своју праведну оцену налазе као пионирски радови „Писменица” (1814) и „Српски речник” (најчешће издање из 1818, 1852, делимично и 1892. год.) са својом прерађеном граматиком, чији је немачки превод затим Грим редиговао и издао. 1855. и 1898. год. са истог аспекта посматра се и обично као успешан или примеран помињани превод Новог Завета, и то сад као

Munde des Volkes selbst zu sammeln und herauszugeben, und er hat dies in so genialer Weise vollbracht, dass seine Leistungen für die Serben dieselbe Bedeutung haben wie die des ihm befreundeten Jak. Grimm für die Deutschen. Von Kopitar veranlasst, gab W. nach zwei kleineren Proben... heraus, die, von Goethe und Jak. Grimm mit Bewunderung, begrüsst, damals die Teilnahme ganz Europas erregte und fast in alle Sprachen übersetzt wurde...” (Б 10; мало скраћено и у Б 11).

²⁰ „Am meisten erregte er die allgemeine Aufmerksamkeit, auch des Auslandes, durch seine musterhafte Sammlung serbischer Volkslieder...” (М 4, 5).

²¹ Упор. горе наведене цитате.

²² Тако се говори на пример у Брокхаузу прво о „мешавини руског и црквенословенског језика” (Б 13), затим о „мешавини црквенословенског са српским народним језиком” (Б 14), или – у Мајеру – прво просто о „народу потпуно неразумљивом” „старословенском црквеном језику” (М 3), који се састоји од измешаних руских (М 4) и затим српских (М 5) саставних делова. Ова измена једног јединог атрибута у пасажима, који су иначе у неколико издања потпуно исти, може бити занимљива за квалитет информације али можда и за писце одговорне за леме.

„узоран пример народног књижевног језика” (Б 13, 14). Он се уопште не спомиње само у М 3, П 3, 4, 5 и Х 1, 2. Укупно ипак Брокахуз 1848. и Мајер 1852. највише узимају у обзир Вукове заслуге за српски књижевни језик и изричито наглашавају повезаност његових двају важних подухвата,²³ док их Брокхауз 1977. просто ставља упоредо.²⁴

Уосталом може се утврдити, да одлучније се прерађују први, на крају прве половине столећа конциповани, чланци о Вуку у свим лексиконима непосредно после средине столећа (Б 10, М 2, П 4; Хердер излази тек почев од 1853. год.), и да се знатно разликују ранија издања друге половине XIX века од следећих каснијих. При томе поступају поједина лексиконска предузећа различито. Пирер (3, 1852) и Хердер (1, 1855) посредују само у неколико редака збијену прву информацију, придајући важност насловима дела у прво поменутом лексикону,²⁵ нешто конфузно и оскудно у другом. Брокхауз 10 (1855) и Мајер 3 (1876), напротив, се користе другом могућношћу. Нове обраде Вуковске леме, која је била у Б 9 (1848) и М 1 (1852) већ веома благонаклона, опширна и у оба лексикона, уосталом, готово дословно сагласна, су очевидно још силно диктоване општим и специјално немачким топлим учешћем у Вуковом деловању и делу, будним интересом за његову револуционарну замисао и одушевљењем за српскохрватско народно песништво, које је он тако прерано бележио и публиковао. Из свега овога произилазе пре свега њихови лепо „патриотски” прикази, који се могу сигурно свести како на искоришћене изворе тако и на самога аутора. Без сумње они су још надахнути грађанско-ослободилачким духом прве половине XIX века. Мајер пружа, после свога 2. издања од 1865. год., које је, слично Пиреру и Хердеру, упадљиво редуковано на библиографске податке, мудро, при томе топло и снажно

²³ „Er machte es zu seinem Lebensberufe, die vernachlässigte Sprache seines Volkes (d.h. der Slaven in Kroatien, Dalmatien, Slavonien, Serbien und Bosnien sowie in der Herzegowina) zu haben und widmete diesem Zwecke unermüdlich und fast ununterbrochen seine gesamten Kräfte. Seinen Bemühungen und denen Wuschicki's Dawidowitsch (sic!) ist es hauptsächlich zuzuschreiben, dass die serbischen Sprache so schnell sich zur Schriftsprache aufschwang. Von grossem Einfluss war hierbei die von W. veranstaltete Sammlung serbischer Volkslieder, die er dem Munde des Volkes selbst entnommen hatte” (М 1).

²⁴ „... indem er sich die Aufgabe stellte, die wirkliche Volkssprache zur anerkannten Literatursprache zu erheben und die Schätze der serbischen Volksliteratur auf Reisen durch alle von Serben bewohnten Länder aus dem Volksmunde selbst zu sammeln und herauszugeben” (Б 12).

²⁵ P 2: „geb. 1787 zu Trschitsch auf der Grenze von Serbien u. Bosnien, lebte, mit serb. Literatur beschäftigt, in Wien und Leipzig (sic!); gab heraus:...”.

признање Вуку. Значајно може бити то што Мајер остаје при овом приказу такође у три следећа издања (4, 1887; 5, 1895; 6, 1905) и да га је опет проширио делимично доста знатно, за око половину. Ништа се није променило у супстанцији ни у основном тону и суштинским формулацијама све до седмог издања (1927), кад се затим опет оштро редукује за трећину и укључује у један нови лексиконски стил XX века. Код Брокхауза може се препознати овај исти квалитетно и квантитетно позитивистички, политички обезоштрени, „објективистички” преокрет у 15. издању од 1931. године. Брокхауз остаје при своме тексту из 1855. год. све до 12. издања, скраћује га ипак поступно док не проведе у 13. издању (1855) нову обраду, коју он у суштини преузима затим и у 14. издање.

На основу готово дословне сагласности текстова поуздано може се претпоставити исто ауторство за Брокхауза 9 (1848) и Мајера 1 (1852). Упркос извесних сличности у текстовима каснијих издања обају лексикона ипак су они у целини конципирани различито. Тако се посебно подвлаче на пример у Брокхаузу из 1855. год. (Б 10) Вукове заслуге за његов народ и домовину, али Турци се не спомињу ни једном речи. Али док се наводи овде барем „српски ослободилачки рат 1804. год.,” брише се и он у Б 11 и 12 а остаје само „народни покрет”. 1855. и 1898. год. (Б 13, 14) је, најзад, реч само о „устанку” и његовом „несрећном свршетку”. Српска историја је на пример 1931. год. уопште елиминисана. Мајер, напротив, изузев издања XX века и М 1 (= Б 9) и М 2, која исто тако игноришу историјске односе, поступа утолико друкчије, што релативно широко приказује сав комплекс српских устанака. 1876. год. он заузима отприлике једну четвртину и 1895. год. још једну седмину целог чланка о Вуку, и као противнике поново изричито спомиње Турке.

Упадљиво је даље да затим опет најречитији и у суштини идентични прикази у Мајеру из 1887, 1895. и 1905. дакле са краја столећа, пружају извесно емоционално, субјективно обојено излагање, али спојено са добрим стручним знањем. Њихов аутор осим тога успео је да пробије код редакције знатни обим овог свог чланка, што сигурно заслужује признање, нарочито кад се упореде са њим следећа издања XX века, која при сасвим солидној, иако нешто једностраној информацији редукују текстове на минимум.²⁶ Тиме предочавају уз то и још шири временски и духовни размак према приказаном предмету а исто тако, наравно, и неизмерно повећано „знање”, које, да би се савладало лексиконски, захтева принципијено друге, нове лексиконске концепције. Код извесних наглашавања, редуковања, елиминисања појединих делимичних подручја, наговештених овде у вези

²⁶ Упор. Б 15 (1931) и М 7 (1927).

са издањима друге половине XIX века, појмљиво је, наравно, да су понај-пре увек блиска наслућивања да се ради о свесним или изазваним акцијама, које би се и иначе морале да одражавају. Иако такви релативни изоловани подаци могу пружати корисна упућивања, нису довољни за одговарајуће замашне закључке, о начелно прогресивним или реакционарним концепцијама великих лексикона. Требало би да се анализирају многобројни даљи чланци, на што бих хтео да дам овде подстрека. За овде анализовану тематику би долазили у обзир прво, делимично опширни општи чланци нпр. о Србији, о српском језику и књижевности итд. Требало би ипак да се захвати и далеко изнад тога, барем у избору.

За жаљење је што су за време рата јако оштећени или потпуно уништени архиви издавачких предузећа у Лајпцигу, тако да већ није могуће пронаћи коректно пре свега ауторе појединих чланака. Ово важи још више о генезису ових чланака. Али ово питање није предмет нашег истраживања. Само да упутимо пажњу на чињеницу да се налазе у појединим лексиконима спискови сарадника, из којих нпр. следује да за чланке о Вуку код Мајера треба узети у обзир „Др Б. Јовановића у Београду”. Даље је био главни редактор 14. издања Брокхауза (1892 сл.) најистакнутији немачки славист онога времена Аугуст Лескин, од 1870. год. професор словенских језика на лајпцишком универзитету. Али као сарадник се појављује већ у 11. издању (1864. сл.), које је ипак преузело у суштини текст 10. издања.

Већ у чланцима о Вуку може се препознати да су се барем оба највећа и најнефективнија немачка лексикона, Брокхауз и Мајер, успешно бринули да суделују исто тако у процесу немачко-српскохрватске *рецепције* у другој половини XIX века. У њиховим првим чланцима о Вуку од краја прве половине столећа, напротив, одражавала се је очевидно још жива немачко-српскохрватска *узајамност* и они су покушавали на пример да позитивно утичу на унутарње српске сукобе,²⁷ што касније већ нису учинили тако јасно. Брокхаус и Мајер користили су се, више него Пирер и Хердер, који врло јако сажимају и једва дају оцене, специфичним могућностима конверзационих лексикона, имајући упркос целој својој проблематици, потенцијално широки делокрут, иако се већином прелиставају само за „случај потребе” и не информишу у сваком случају беспрекорно. Па ипак различити степени нових приказа односно прерада чланака о Вуку обавештавају, у целини узето, „објективно” и показују

²⁷ Упор. на пр.: „Dabei verbittert ihm ein literarischer Kampf mit Hadžić die schönen Früchte seiner grossen und angestrengten Arbeiten” (B 9), odn. „Zu bedauern ist, dass er dabei mit Hadžić (!) fortwährend literarischer Fehde liegt, welche die schönen Früchte seiner grossen und angestrengten Arbeiten nur verbittert” (M 1).

исто тако и дотичне историјски условљене информационе квалитете. У најбољем међу чланцима о Вуку се ради у суштини о два компонента, које, иако не исцрпно, ипак су можда најупечатљивије формулисане у Мајеру из 1876. год., мада су унеколико изражене и у осталим издањима, и то тако да је Вук својом „неуморном делатношћу” „с једне стране унапређивао књижевна настојања у Србији, а с друге стране упознавао иностранство са српским приликама” (М 3).

Мина Вукомановић-Караџић: Црногорски војвода
(Народни музеј, Београд)